

طرح مسئله بقیع در کتب درسی آموزش و پرورش، براساس بیانیه گام دوم و سند تحول آموزش و پرورش

محمدسعیدنجاتی (نویسنده مسئول)^۱ مجتبی حیدری^۲

چکیده

در این پژوهش نویسنده پس از تبیین مسئله بقیع و بازشناسی ضرورت طرح آن در کتب درسی آموزش و پرورش براساس دو سند بالادستی کشوری - بیانیه گام دوم انقلاب و سند تحول در کتب درسی آموزش و پرورش - و اشاره به جایگاه خالی آن در کتاب های درسی، به بودجه بندی مطلوب آن از نظر تعلیم و تربیت برای جانمایی و افزایش این مطلب در کتب درسی پرداخته است.

این پژوهش مبتنی بر داده های کتابخانه ای در زمینه تعلیم و تربیت و بررسی های میدانی درباره محتوای کتاب های درسی و از نوع بنیادین است. نتیجه این پژوهش - تبیین ارتباط پرداختن به مسئله بقیع براساس دو سند بیانیه گام دوم و سند تحول و گزارش فراوانی فعلی آن و پیشنهاد جانمایی مطالب مرتبط با آن در کتب درسی به تفکیک مقاطع سنی مختلف است در نوع خود منحصر به فرد به شمار می رود.

کلید واژه ها: بقیع، کتب درسی، آموزش و پرورش، بیانیه گام دوم، سند تحول

۱. سطح ۴ حوزه، مدیر واحد بقیع پژوهی پژوهشکده حج و زیارت. nejati13@chmail.ir

۲. دکتری روان شناسی، عضو گروه اخلاق و اسرار پژوهشکده حج و زیارت.

مقدمه

جایگاه عظیم حرم بقیع در فرهنگ اسلامی و نقشی که می‌تواند برای پیوند میان مذاهب اسلامی و ایجاد جبهه متحد ضد تکفیریان ایفا کند، کم‌نظیر است؛ چراکه بقیع نمایشگاهی از نمادهای تاریخی اسلام و شواهد زنده بودن دین خاتم است. کنار هم آرمیدن شخصیت‌های مسلمان و نخبگان مذاهب اسلامی از اقصا نقاط کشورهای مختلف در بقیع، نشان‌دهنده اتحاد و یگانگی امت اسلام و محکم‌کننده پیوندهای عمیق مسلمانان بایکدیگر بوده است.

پس از تخریب دوم بقیع در سال ۱۳۴۴ قمری، هرچند مسلمانان مانند تخریب اول، با تمام توان و با شور و حماسه فراوان دنبال پایان بخشیدن به این عمل زشت و ضد فرهنگی بودند، ولی به تدریج و با گذشت زمان، به این وضع عادت کردند و این زخم و جراحت کهنه، باقی ماند.

اکنون در آستانه یکصدمین سال تخریب بقاع متبرک بقیع قرار داریم. برای این اساس حفظ مسئله بقیع و تخریب مراقد مطهر آن به دست وهابیان در ذهن و یاد جامعه، امری لازم و ضروری برای جریان زخم خورده از افراط‌گرایی است. یکی از راه‌های این کار، طرح مسئله بقیع در کتب درسی آموزش و پرورش به عنوان بخشی از زیرساخت اندیشه‌ای و فرهنگی قشر دانش‌آموز کشور است. آموزش و پرورش به عنوان ستون فقرات و محور اصلی آموزش و تربیت فراگیر در کشور و برخوردار از نقش مؤثر در تقویت باورها و رفتار دینی کودکان و نوجوانان، وظیفه سنگینی در تعالی فرهنگی و اجتماعی مردم ایران برعهده دارد.

اهمیت توجه به مسئله بقیع در کتب درسی را می‌توان با دقت در بیانیه گام دوم انقلاب نیز دریافت. برخی بندهای این بیانیه، که مقام معظم رهبری آن را تدوین

کرده، همگان را به تلاش برای بهینه‌سازی آموزش و تقویت محتوای آن فرامی‌خواند. یکی از محتواهای اساسی که طرح آن می‌تواند نقش مؤثری در ارتقای بعد دینی و معنوی دانش‌آموزان ایفا کند، آشنایی با بقیع و خفتگان آن و داستان تخریب بقیع است. با این حال طرح مطالب مربوط به بقیع در کتب درسی دانش‌آموزان نیازمند توجه به سطح تحول‌یافتگی آنان است. به طور کلی لازم است مطالب و محتواهای درسی با میزان تحول‌یافتگی شناختی یادگیرندگان مطابقت داشته باشد؛ چراکه بدون آن افراد با مطالعه محتوای ارائه شده یا آن را پیش پا افتاده ارزیابی می‌کنند یا آن را متوجه نمی‌شوند. رسول خدا ﷺ می‌فرمایند:

- إِنَّا مَعَاشِرَ الْأَنْبِيَاءِ أُمِرْنَا أَنْ نُكَلِّمَ النَّاسَ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ. (کلینی، ۱۴۰۷ق، ج ۱، ص ۲۳)
ما جمع پیامبران، دستور داریم که با مردم به اندازه عقلشان سخن بگوییم.

و در روایتی دیگر:

- إِنَّمَا يَرْتَفِعُ الْعِبَادُ عَدَا فِي الدَّرَجَاتِ وَيَنَالُونَ الزُّلْفَى مِنْ رَبِّهِمْ عَلَى قَدْرِ عُقُولِهِمْ. (ابن

شعبه حرانی، ۱۴۰۴ق، ص ۵۴)

فردای قیامت مردم به اندازه عقلشان در درجات بالا می‌روند و به پروردگارشان نزدیک می‌شوند.

به زعم نویسندگان، سند گام دوم راهبرد بسیار مهمی برای تحول و پیشرفت نظام اسلامی و نهادهای آن است؛ چنان‌که اجرایی شدن سند تحول آموزش و پرورش را می‌توان نقطه عطفی در آموزش و پرورش این کشور دانست.

یکی از وظایف مهم نهادهای مسئول، با توجه به بیانیه گام دوم انقلاب، بازبینی اقدامات خود در تطابق با این بیانیه است که این مسئله درباره آموزش و پرورش، با توجه به ابلاغ سند تحول در آن جایگاه ویژه‌ای دارد.

براین اساس در این پژوهش در صدد پاسخ به این پرسش هستیم که طرح مسئله بقیع در کتب درسی براساس سند گام دوم و سند تحول در آموزش و پرورش و از منظر تخصصی تعلیم و تربیت، باید چگونه باشد و فاصله وضعیت فعلی با آن چه قدر است؟ این پژوهش یک پژوهش میان رشته ای براساس بیانیه گام دوم و سند تحول آموزش و پرورش و مبانی بودجه بندی کتب درسی آموزشی است که به صورت تلفیق روش میدانی و کتابخانه ای تنظیم شده است.

براین اساس نویسندگان در نوشتار حاضر براساس دیدگاه های نظریه پردازان تحول دینی و صاحب نظران تعلیم و تربیت و با در نظر گرفتن بیانیه گام دوم انقلاب و سند تحول آموزش و پرورش، برای شیوه ارائه مطالب مربوط به قبرستان بقیع در کتب درسی دانش آموزان، طرحی ارائه کرده اند.

هدف این پژوهش تبیین اهمیت و کارایی طرح مسئله بقیع در کتب درسی مدارس و ضرورت تکمیل آن، برای تحقق اهداف آموزشی و تربیتی کتب درسی براساس اسناد بالادستی کشور؛ از جمله سند گام دوم انقلاب و سند تحول آموزش و پرورش است.

در این پژوهش، پس از شرح مفاهیم پژوهش و نیم نگاهی به بیانیه گام دوم و سند تحول آموزش و پرورش، ضرورت پرداختن به مسئله بقیع در کتب درسی براساس اسناد راهبردی فوق بررسی شده و با اشاره به وضعیت فعلی طرح مسئله بقیع در کتاب های درسی، ضمن بیان استانداردهای علمی و آموزشی در انتقال مفاهیم دینی به دانش آموزان، برای دستیابی به اهداف تعیین شده پیشنهادهایی مطرح شده است.

هر چند آثاری درباره بیانیه گام دوم و سند تحول آموزش و پرورش به طور عمومی وجود دارد ولی پژوهشی یافت نشد که به این موضوع یا قسمتی از آن (به طور خاص در پرتو گام دوم یا سند تحول) بپردازد، ازاین رو دستاوردهای این پژوهش نو و

بی سابقه است:

در مقدمه ضرورت دارد تا برخی از مفاهیم کلیدی این پژوهش تبیین شود:

مسئله بقیع: مقصود از مسئله بقیع در این پژوهش، بیان جایگاه تاریخی و تمدنی و فضیلت جنة البقیع میان مسلمانان، ذکر تاریخ تخریب بقیع در صد سال گذشته و ضرورت بازسازی و احیای یاد آن میان امت اسلامی به عنوان یک میراث تاریخی اسلامی است.

بیانیه گام دوم انقلاب: بیانیه‌ای است که رهبر معظم انقلاب، آیت الله العظمی خامنه‌ای، در ۲۲ بهمن ماه سال ۱۳۹۷ شمسی با هدف تبیین راه انقلاب اسلامی در چهل سال نخستین عمر آن، به مثابه گام اول انقلاب و بیان رویکردهای اصلی نظام اسلامی برای پیمودن گام بعدی آن بیان فرمودند. مقدمه این بیانیه درباره سرنوشت چهل ساله انقلاب و شامل شرایطی که انقلاب در آن به وقوع پیوست، دستاوردهای انقلاب اسلامی و مقایسه شرایط گذشته و فعلی انقلاب در برابر دشمنان آن است. در این بیانیه ضمن برشمردن ظرفیت‌های فعلی ایران، توصیه‌هایی برای پیمودن مسیر پیشرو - در محورهای ضرورت امید به آینده، علم و پژوهش، عدالتخواهی و مبارزه با فساد، معنویت و اخلاق، عزت ملی و روابط خارجی، اقتصاد، استقلال و آزادی - بیان شده است.

سند تحول در آموزش و پرورش: سند راهبردی تحول نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران در جلسه ۸۲۶ شورای عالی آموزش و پرورش، (۲ مرداد ۱۳۸۹ ش) به صورت کلی تأیید شد و مبنای تمام سیاست‌گذاری‌ها، برنامه‌ریزی‌ها و تولید اسناد تحولی در نظام تعلیم و تربیت رسمی کشور قرار گرفت. این سند در هشت فصل تنظیم شده است و شش ساحت تربیتی و اعتقادی، جسمانی، اجتماعی، سیاسی، علمی و فناوری راهبردهای آموزش و پرورش را

مشخص کرده است. (افشار و دیگران، مقاله نقد و بررسی ساحت‌های...) داده‌های مرتبط با مسئله بقیع در کتب درسی: با توجه به گستردگی مفهوم رسانه و اثرگذاری عمیق رسانه‌های تصویری و غیرمستقیم، داده‌هایی که در این پژوهش ملاک پایش قرار گرفته‌اند - اعم از متن آموزشی، متن توضیحی و داستانی، تصویر، شعر و... - هرگونه مطلبی در کتب درسی دانش‌آموزان است که با مناسب‌ترین قالب ادبی و هنری و با رعایت نکات علمی تربیتی، به گونه‌ای یادآور یکی از عناصر بقیع باشد. در پیشنهادها نیز همین تنوع برای جانمایی لحاظ شده است.

۱. ضرورت طرح مسئله بقیع در کتب درسی بر اساس بیانیه گام دوم

بیانیه گام دوم انقلاب که از سوی رهبر معظم جمهوری اسلامی ایران، سیدعلی خامنه‌ای به مناسبت چهلمین سالگرد پیروزی انقلاب در تاریخ ۲۲ بهمن ۱۳۹۷ صادر شده است و در آن بر «استمرار راه انقلاب ۵۷» به تبیین دستاوردهای چهل سال گذشته می‌پردازد. ایشان در این بیانیه با هدف «جهاد بزرگ برای ساختن ایران اسلامی بزرگ»، توصیه‌هایی ارائه می‌دهند. رهبر معظم انقلاب در این بیانیه، مردم، و به ویژه جوانان، را خطاب قرار می‌دهد و به توضیح و روشن کردن مسئله برداشتن «گام دوم» به سوی «آرمان‌های انقلاب ۵۷» می‌پردازد. (بیانیه گام دوم، ۲۲/۱۱/۹۸، ص ۹) می‌توان گفت محتوای این سند نسبت به دیگر رهنمودها و دستورات رهبر انقلاب، ترجیح و اولویت دارد.

این بیانیه در چهل سالگی انقلاب خطاب به جوانان صادر شده و دورنمایی از هویت انقلاب اسلامی را همراه با چشم انداز و افق‌های پیش رو ترسیم می‌کند. خودسازی، جامعه‌پردازی و تمدن‌سازی از محورهای اصلی و جهت‌دهی‌های این بیانیه است که در این رابطه باید عموماً جوانان ایده‌پردازی کنند.

عناوین مرتبط با مسئله بقیع، که از بیانیه گام دوم قابل برداشت می باشد و می توان آنها را در کتاب ها و برنامه های درسی دانش آموزان عرضه کرد، به قرار زیر است:

الف) توجه به وضعیت قبلی و فعلی مسئله بقیع

در بیانیه گام دوم ضمن اشاره به گذشته انقلاب، غفلت از وضعیت گذشته و دستاوردهای انقلاب اسلامی، به عنوان یک آسیب طرح شده و به جوانان توصیه شده است که باید با شناخت گذشته، از تجربه ها درس گرفت. (خامنه ای، سید علی، بیانیه گام دوم، ص ۴)

- آگاهی بخشی نسبت به دستاوردهای - هرچند، اندک - پس از انقلاب درباره معرفی بهشت بقیع به مسلمانان و جلب توجه آنان به زیارت بقیع یکی از مصادیق این توصیه رهبری است.

با اینکه بقیع مدفن بسیاری از بزرگان اهل سنت است به گفته شاهدان عینی، زائران کشورهای اسلامی در گذشته شور و اشتیاق امروز را - که پس از نمازهای صبح و عصر شتابان به زیارت بقیع می روند - نداشته اند. می توان گفت که این جلب توجه با معرفی مزارها و بقاع بقیع به صورت جانمایی و توزیع نقشه و برگزاری دعای کمیل شب های جمعه در موسم حج (کنار بقیع) و زیارت کاروانی کاروان های ایران اسلامی در صبح گاهان بقیع طی سال های متمادی پس از انقلاب ایجاد شده است. - امیدبخشی نسبت به آینده، از توصیه های مهم این بیانیه است؛ چراکه دشمنان نظام در صدد تلقین ناامیدی به نسل جوان هستند.

برخلاف نگاه رایجی که بازسازی بقیع را غیرممکن و دست نیافتنی می داند، امیدوار کردن این نسل به انجام دادن اقدامی عملی برای از بین بردن ظلم و اهانت مستمر نسبت به اهل بیت، باعث انگیزش آنان برای اقدامات عملی در مسیر

خدمت به اهل بیت علیهم السلام می شود. طبعاً این مسئله یک امیدواری پوچ و بی پشتوانه نیست، بلکه شرایط کنونی حاکم بر جهان و کشور عربستان - که حاوی موج نفرت از افراطی‌گری و توجه به فضای باز دینی و دنبال ارائه چهره‌ای لائیک از عربستان و بالابردن تعداد حج‌گزاران خود است (حاجی‌زاده، مقاله جایگاه سند ۲۰۳۰ در چشم انداز توسعه عربستان، ص ۸) - این امید را بیشتر می‌کند.

با پروراندن آرزوی بازسازی حرم معصومان بقیع، می‌توان روح امید و نشاط را در درون دانش‌آموزان دمید و نسل جوان کشور را نسبت به آینده خوش بین کرد. برای دست یافتن به این آرزو می‌توان آنها را به تلاش و تکاپو واداشت و به آنان انگیزه داد. - توصیه به علم و پژوهش، از دیگر توصیه‌های اساسی بیانیه گام دوم است و مقام معظم رهبری به عنوان پیش‌قراول حرکت علمی ایران اسلامی، که نقش مهمی در پیشرفت‌های ایران در این عصر داشته، توجه به علم و پژوهش را در گام دوم انقلاب نیز ضروری شمرده است. (خامنه‌ای، سید علی، بیانیه گام دوم، ص ۹)

معرفی فضیلت و جایگاه فراموش شده بقیع میان مسلمانان و بزرگان مدفون در آن از مذاهب مختلف اسلامی، بازخوانی تاریخ فرهنگی بقیع و جایگاه آن در فرهنگ و تمدن اسلامی، تبیین واقعه تلخ تخریب بقیع و واکنش‌های تند و فراگیر و ناکام جهان اسلام نسبت به این تخریب‌ها از موضوعات علمی تاریخ معاصر است که اکنون میان جامعه علمی ایران و جهان مغفول مانده و به فراموشی سپرده شده است. در حالی که این تاریخ در سال‌های قبل تکرار شد و نمونه آن را در بقاع متبرکی می‌توان یافت که در سایه این غفلت تاریخی به دست داعش تخریب شد. آگاهی بخشی به جوانان مسلمان درباره عملکرد افراط‌گرایان وهابی می‌تواند آنان را از دام شباهتی که نسبت به زیارت و حرم ائمه و افراد مقدس مدفون در بقاع پراکنده وجود دارد، در جهان اسلام برهاند.

- انگیزه دهی برای حرکت تمدن ساز

هدف‌گیری برای رسیدن به نقطه اوج تکامل اسلامی از دیگر نقاط مهم سند گام دوم انقلاب است که همه حرکات و اقدامات جمهوری اسلامی را می‌تواند سامان دهد و در مسیر ظهور منجی عالم بشریت و آمادگی بر طلوع خورشید عظمای ولایت (ارواح‌نااه فداه) قرار دهد. اوجی که از مقدمات آن وحدت امت اسلامی پیرامون محبت اهل بیت عصمت است. (همان، ص ۴)

براین اساس باید گفت: طرح مسئله بقیع از بعد کارکرد برای دانش‌آموزان در این مسیر وحدت بخش است؛ چراکه وحدت و همبستگی میان عالم اسلامی یکی از سرنوشت‌سازترین نیازهای اساسی وحدت در جهان اسلام است.

طرح مصیبت تخریب بقیع جوانان را نسبت به جنایت و افکار وهابیت و افراطی‌گری مصونیت می‌دهد و از سوی دیگر به آنان آرمانی برای مبارزه و تکاپو در ساحت بین‌الملل اعطا می‌کند و از جهت دیگر با وابسته دیدن حل این مسئله به مسئله وحدت اسلامی و یک‌صدا شدن امت اسلامی ضد وهابیت، اندیشه تقریب بین مذاهب و امت واحده اسلامی را تقویت می‌کند.

باید یادآور شد که ایده‌ها و آرزوهای دانش‌آموزان تأثیر بسیاری روی خانواده آنان دارد که می‌توان با ایجاد این امید در درون آنها به تأثیرات فرهنگی آن در طیف وسیع‌تری نیز امیدوار شد.

یکی از موانع تحقق تمدن نوین اسلامی، اندیشه‌های افراط‌گرایانه دینی، به ویژه وهابیت، است که در سده اخیر شاه‌بیت دشمنی و کینه‌ورزی شدید ضد مذهب اهل بیت بوده و به نظر می‌رسد طرح مسئله بقیع، ایجاد جبهه مناسبی برابر وهابیت است. همچنین اندیشه اهانت به اهل بیت، و اصحاب بزرگوار پیامبر اکرم ﷺ و شخصیت‌های بزرگ دینی و مذهبی مذاهب اسلامی، با تخریب آرامگاه و مزار و

بقعه‌شان با آن مقام رفیع معنوی که در زمان ما استمرار یافته، می‌تواند به شدت جوانان را برای مبارزه با وهابیت به حرکت درآورد. از این رو تقویت این امر در کتب درسی و نهادینه کردن آن به عنوان یک ارزش و فضیلت اخلاقی به رشد معنویت و اخلاق در سطح کشور، و در افقی وسیع‌تر در سطح جهان، یاری خواهد کرد.

- معنویت و اخلاق از دیگر توصیه‌های اساسی گام دوم انقلاب اسلامی

بهشت بقیع به عنوان مزار و حرم مطهرائمه و بزرگان دین می‌تواند کارکردهای فرهنگی و تمدنی در سایر نقاط جهان داشته باشد. این مکان مقدس با وجود قرارگرفتن در جغرافیای جمعیتی غیرشیعه و وجود سختگیری‌های مذهبی، هنوز میان دل‌های مشتاقان اهل بیت جایگاه ویژه‌ای دارد، اما هرگونه سعی و تلاش در راه رفع مظلومیت آرمیدگان این بقعه نورانی و تکریم و تجلیل آن، - طبق این فقره از زیارت شریفه جامعه «و جعل صلواتنا علیکم و ما خصنا به من ولایتکم طیباً لخلقنا و طهارتاً لنا و کفارة لذنوبنا» - سرمایه‌ای معنوی برای تزکیه و طهارت روحی محبان اهل بیت است؛ این سرمایه معنوی چه به صورت تکوینی و چه با معرفی نورانیت و معنویت مدفونان گرانقدر بقیع در جامعه اسلامی حاصل می‌شود، از این رو ایجاد موج اجتماعی برای احیای حق اهل بیت و پایان دادن به ظلم و تعدی و حرمت شکنی به بقاع آنان در بقیع، در راستای رشد و تکامل معنوی انسان است.

- توصیه به عدالت و آزادی

از دیگر توصیه‌های رهبر معظم انقلاب اسلامی در بیانیه گام دوم انقلاب، پرداختن به عدالت و توجه به استقلال و آزادی است. (همان، ص ۱۱ و ۱۲)

عدالت و آزادی دارای شرایط و مراتب فراوان است که می‌توان یکی از مصادیق آن را عدالت و آزادی در زیارت مراقد مطهرائمه و بزرگان دین در بهشت بقیع دانست. سال‌هاست که وهابیان زائران و علاقه‌مندان اهل بیت و اصحاب پیامبر - شیعه

و سنی - را به دلیل اجتهاد و فتوای فرقه‌ای خود، از زیارت آزادانه این مرقد‌ها منع می‌کنند. بانوان اجازه ورود به داخل مزار بقیع را ندارند و مردانی که به داخل راه می‌یابند نیز برای زیارت و توسل آزادی ندارند و مأموران سعودی دائم مزاحم آنها می‌شوند. طرح و تبیین مسئله بقیع از این بُعد می‌تواند زمینه‌ساز تلاش‌های دانش‌آموزان برای پیگیری عدالت و آزادی در زمینه‌های مختلف، از جمله زیارت، باشد.

۲. ضرورت طرح مسئله بقیع در کتب درسی بر پایه اسناد راهبردی سند تحول آموزش و پرورش

سند تحول بنیادین در نظام آموزش و پرورش مبتنی بر آرمان‌های بلند نظام تعلیم و تربیت کشور تدوین شده است که معطوف به چشم‌اندازی در افق روشن ۱۴۰۴، ترسیم‌گر ایرانی توسعه یافته با جایگاه اول اقتصادی، علمی و فناوری در سطح منطقه و با هویتی اسلامی - انقلابی، الهام‌بخش جهان اسلام، همراه با تعاملی سازنده و مؤثر در عرصه روابط بین‌الملل است.

بر اساس نظر اندیشمندان تحقق ارزش‌ها و آرمان‌های انقلاب اسلامی در نتیجه کوشش تمام ابعاد فرهنگی، علمی، اجتماعی و اقتصادی جامعه دیده می‌شود که این امر نیز در گرو تربیت انسان‌های عالم متقی، آزاده و اخلاقی است.

سند تحول بنیادین به عنوان یکی از تأثیرگذارترین اسنادی محسوب می‌شود که مبتنی بر تجربه چند دهه فعالیت‌های آموزشی است. سند تحول بنیادین زیرنظام‌ها، الزامات و جهت‌گیری‌های بسیاری دارد که برنامه‌های آموزش و پرورش را به سمت و سوی مطمئن‌تر هدایت می‌کند. این سند محصول تجربه دهه‌های پیشین، مطالعات تطبیقی کشورهای موفق و همچنین تجربه‌های آنهاست.

سند تحول بنیادین آموزش و پرورش محصول نگرش به آینده و با درک و

پیش‌بینی وضعیت آینده کشور تدوین شده است.

در فصل اول سند تحول بنیادین که با عنوان «کلیات» نامگذاری شده است، اصطلاحات و واژگان کلیدی به کار رفته در سند تعریف شده‌اند؛ مانند: «نظام تعلیم و تربیت رسمی و عمومی»، «تعلیم و تربیت»، «ساحت‌های تعلیم و تربیت»، «نظام معیار اسلامی»، «شایستگی‌های پایه»، «هویت»، «معلم و مربی» «جامعه اسلامی»، «سنین لازم‌التعلیم»، «حیات طیبه»، «چشم‌انداز» و «نظام دوری».

در فصل دوم، که بیانیه ارزش‌ها نام دارد، پس از بیان منابع ارزشی سند، به سی گزاره ارزشی، که محور نظام تعلیم و تربیت است، اشاره شده است.

در فصل سوم وزارتخانه آموزش و پرورش براساس اهداف سند تحول بنیادین مأموریت دارد تا با تأکید بر شایستگی‌های پایه، زمینه دستیابی دانش‌آموزان در دوران تحصیل ۱۲ پایه (چهار دوره تحصیلی سه‌ساله) را به مراتبی از حیات طیبه - در ابعاد فردی، خانوادگی، اجتماعی و جهانی - به صورت نظام‌مند، همگانی، عادلانه و الزامی در ساختاری کارآمد و اثربخش فراهم سازد.

در فصل چهارم با نام «چشم‌انداز»، به ویژگی‌های نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی در افق ۱۴۰۴ ذیل عنوان «مدرسه در افق چشم‌انداز» اشاره شده است که برپایه آن مدرسه جلوه‌ای از تحقق مراتب حیات طیبه، کانون عرضه خدمات و فرصت‌های تعلیم و تربیت، زمینه‌ساز درک و اصلاح موقعیت به دست دانش‌آموزان و تکوین و تعالی پیوسته هویت آنان براساس نظام معیار اسلامی، در چارچوب فلسفه و ره‌نامه نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی جمهوری اسلامی ایران معرفی می‌شود.

در فصل پنجم «هدف‌های کلان» آموزش و پرورش مشخص شده است که عبارتند از: تربیت انسان متعهد، ارتقای نقش نظام تعلیم و تربیت، گسترش عدالت

آموزشی، برقراری نظام کارآمد مدیریت انسانی، افزایش مشارکت همگانی، بهسازی در نظام برنامه‌ریزی آموزشی، افزایش کارایی در نظام تعلیم و تربیت و کسب موقعیت نخست تربیتی در منطقه و جهان اسلام.

در فصل ششم «راهبردهای کلان» برای رسیدن به اهداف فصل پیشین، به صورت متناظر و مرتبط بیان شده است.

و در فصل هفتم است با عنوان «هدف‌های عملیاتی و راهکارها» فهرست ۲۳ راهکار کلی مختلف با بیان جزئیات اجرایی و عملیاتی هر راهکار مطرح شده است. (همان، صص ۶۰-۱۰؛ <http://anjomanejtemaee.blogfa.com/post/6> خلاصه‌ای از سند تحول بنیادین آموزش و پرورش)

- یکی از مفاد بیانیه ارزش‌های سند چشم‌انداز آموزش و پرورش توجه به نقش تربیتی اماکن مذهبی است. (همان، ص ۱۷)

بهشت بقیع و مزار امامان و بزرگان دین در آن، در کنار خانه خدا و مسجد نبوی و یادگارهای تاریخ اسلام در حرمین شریفین از اماکن مهم مذهبی مسلمانان است. وضعیت فعلی این مزار و جنایتی که در دو مرحله بر آن رفته و استمرار یافته بر این اهمیت می‌افزاید. بهشت بقیع نماد مظلومیت در جهان اسلام است که باید در ذهن دانش‌آموزان مسلمان نهادینه شود؛ به خصوص که آگاهی دادن نسبت به جنایت‌های مرتکب شده در بقیع به دست وهابیت و طرح مسئله بقیع، در راستای نقش‌آفرینی آگاهانه عقلانی در زندگی اجتماعی دانش‌آموزان تلقی می‌شود که در این سند بر آن تأکید شده است. (همان، ص ۲۲) پرورش یافتگانی با روحیه مسئولیت‌پذیری، تعالی‌خواهی و برخوردار از مهارت‌های ارتباطی فردی و اجتماعی در تمام سطوح که یکی از اهداف این سند است. (همان، ص ۳۰) همچنین توجه به

مقوله زیارت و ساماندهی مستمر به آن در گسترده سازی تعلیم و تربیت، در این بیانیه آمده است. (همان، ص ۱۶)

- با توجه به آنچه درباره بخش دوم مربوط به بیانیه گام دوم درباره وحدت گفته شد، وحدت ملی و مذهبی میان شیعه و اهل سنت را نیز در بقیع (به عنوان عامل وحدت بخش) زمینه می توان تقویت کرد که در بند نوزده سند تحول به آن اشاره شده است. (همان، ص ۱۸)

- مسئله بقیع و توسعه زیارت (در بعد داخلی و خارجی) از جمله مسائلی است که با راهکار ۱۴ که ایجاد سازوکار ترویج و نهادینه سازی فرهنگ ولایت مداری تولی و تبری است. (همان، ص ۳۳)

طرح مسئله بقیع و تبیین ضرورت مطالبه بازسازی آن، به تقویت تولی و دوستی با اولیای الهی و تبری و دشمنی با دشمنانشان کمک خواهد کرد.

طرح درست و دقیق مسئله تولی و تبری - که در واقع جهت دهی صحیح بعد گرایشی و عاطفی انسان ها در مسیر اولیای الهی است - از سویی باعث خودسازی و تزکیه فردی می شود و از سوی دیگر می تواند زائران و مخاطبان بقیع را در جهت گیری های کلان اجتماعی - سیاسی در مسیری قرار دهد که برآیند آن به نفع تمدن اسلامی و جبهه مقاومت باشد.

- در این سند برای تعمیق تربیت و آداب اسلامی تقویت اعتقاد و التزام به ارزش های انقلاب اسلامی راهکارهایی شمرده شده است. (همان، ص ۳۳) قطعاً این هدف با درگیر کردن بعد عاطفی و گرایشی دانش آموزان با مسئله بقیع و ستم مستمری که برخاندان اهل بیت شده است به بهترین وجه به دست خواهد آمد.

- براساس راهکار هجدهم که تحت عنوان تغییر و نوآوری در نظام تعلیم و تربیت رسمی عمومی با رویکرد تعالی بخش، پویا و بالنده (سند تحول آموزش و پرورش، ص ۵۱)

از جمله راهکارهای سند تحول است، براین اساس می‌توان گفت طرح مسئله بقیع نیز می‌تواند ذهن دانش‌آموزان را نسبت به یک مظلومیت فروخورده درگیر کرده و زمینه نوآوری آنان را در مسئله‌ای بکرو جدید فراهم کرد.

۳. وضعیت فعلی طرح مسئله بقیع در کتب درسی

با بازخوانی و بررسی همه کتب درسی مقاطع آموزشی در می‌یابیم که به مسئله بقیع تنها در کتاب تاریخ اسلام ۲ (رشته معارف، پایه یازدهم) آمده و به نمایش تصویر حرم ائمه بقیع پیش از تخریب آن بسنده شده است. (تاریخ اسلام ۲، ص ۲۶) بنابراین می‌توان دریافت که جای مطالبی که در اسناد پیشین برای طرح در کتب درسی بیان شد، خالی است. از جمله این مطالب: بیان تاریخ هجوم و اهانت و تخریب بقاع متبرک حرمین و ضرورت مطالبه بازسازی آن است.

۴. پیشنهادهایی برای جانمایی مطالب مرتبط با مسئله بقیع در کتب درسی

امروزه ثابت شده است که افراد، در کنار طی مراحل رشد (از هنگام تولد تا بزرگسالی) از مراحل شناختی و تحول ایمانی خاصی عبور می‌کنند. هر مرحله از این مراحل، نسبت به مرحله قبل تکامل یافته‌تر است و از این رو لازم است مواد آموزشی و کیفیت آموزش بر اساس سطح تحول یافتگی افراد تنظیم شود. این مطلب درباره شیوه‌ها و راهکارهای آموزش آموزه‌های دینی نیز کاملاً صادق است. یافته‌های نظریه‌پردازان و محققان خارجی و داخلی - همچون هارمز،^۱ گلدمن،^۲ ال‌کاینده،^۳ نوذری و حیدری - درباره سطوح تحول دینی کودکان و نوجوانان این مطلب

1 Harms, E.

2 Goldman, R.

3 Elkind, D.

را تأیید می‌کند.^۱ بر این اساس ضروری است که جایگاه ویژه و فضیلت بهشت بقیع به عنوان یکی از اماکن مقدس مذهبی دین اسلام در مدارس به کودکان و نوجوانان، بر پایه سطوح تحول شناختی و دینی یافت شده در پژوهش‌های مربوط، انجام گیرد. در این زمینه بهره‌گیری از ابزارهایی همچون تصاویر جذاب و رنگی از تصاویر بارگاه‌های مقدس اهل بیت علیهم‌السلام پیش از تخریب و استفاده از نقاشی و طراحی‌های زیبا و جذاب، می‌تواند نقش بسزایی در این زمینه داشته باشد. همچنین بیان سیره امامان علیهم‌السلام، اصحاب و بزرگان مدفون در بقیع و زیارت آنان در قالب داستان‌های کودکانه، پرننگ کردن نقش کودکان در این داستان‌ها، بیان داستان‌های قرآنی و روایی حج (مانند داستان حضرت ابراهیم و بنای کعبه و مناسک حج) در قالب‌های کودکانه و جذاب برای کودکان، در افزایش گرایش آنان به اعمال دینی و فضائل اخلاقی، نقش مهمی ایفا می‌کند. همچنین بیان داستان‌های مربوط به زندگانی بزرگان مدفون در بقیع به ویژه محبت و دوستی آنان به کودکان، در جذب عاطفی افراد به سوی اهل بیت علیهم‌السلام، بسیار مؤثر است.

با توجه به رشد شناختی نوجوانان می‌توان درباره سرگذشت بقیع و تخریب آن با آنها به گفت‌وگو نشست؛ هرچند در اوایل نوجوانی درک او از آموزه‌های دینی در سطح بالایی قرار ندارد، اما به تدریج و با تحکیم تفکر انتزاعی در او، کنار تمایل نوجوان به شناخت مفاهیم دینی، فهم و درک او نیز گسترش می‌یابد و سطح انتظار او افزایش پیدا می‌کند. بدین ترتیب بیان مطالب در سطح کودکانه، برای او آزاردهنده می‌شود و ممکن است سؤالات جدی‌ای را در ذهن او پدید آورد. از این رو لازم است در کتب درسی آنان، متناسب با سطح شناختی آنان به مباحث مربوط

۱. رک: نوذری، روان‌شناسی تحول دینداری، ص ۳۰ به بعد؛ حیدری، بررسی تجربی تحول ایمان به خدا در گستره سنی ۷ تا ۱۷ سالگی، ص ۴۵ به بعد.

به (فلسفه زیارت، تأثیر آن در اعتلای روح توحید، یکتا پرستی و عدم تنافی آن با زیارت و نقد رفتارهای افراطی دینی با تأکید بر تخریب بقیع)، پرداخت تانیازشان به آگاهی از این آموزه مهم دینی تأمین شود.

باید توجه داشت صرف پیدایش و گسترش تفکر انتزاعی در نوجوانی، به معنای توانایی کافی نوجوانان در انتخاب و گزینش نیست؛ آنان علاوه بر پرسش‌گری و تلاش برای جست‌وجوی واقعیت امور، به آموزش و مراجع حجیت‌دار بیرونی بسیار وابسته هستند. بر این اساس آموزش مفاهیم و آموزه‌های دینی تأثیر زیادی بر درونی‌سازی دینداری در نوجوانان ایفا می‌کند.

با توجه به رشد و گسترش عواطف و احساسات دینی در نوجوانان، ارائه مباحث و مطالب دینی به گونه‌ای که احساسات و عواطف آنان را نسبت به خداوند و دستورات او برانگیزد و عشق و محبت آنان را نسبت به خداوند تعمیق کند، امری بسیار مهم در آموزش مفاهیم دینی به نوجوانان است. این مطلب درباره بهشت بقیع و بزرگان مدفون در آن نیز کاملاً صادق است.

زیارت مرقد‌های مطهر اهل بیت یا امامزادگان بزرگوار و بیان مظلومیت آنان به ویژه از رهگذر تخریب قبورشان، ابراز عواطف و احساسات نسبت به ایشان است. شاید بتوان گفت اصلی‌ترین مؤلفه زیارت، ابراز محبت به اولیای الهی و دریافت محبت از ایشان است. از سوی دیگری دانیم که تبادل عاطفی میان انسان با خدا و اولیای الهی نقشی مهم در سوق یافتن فرد به سوی خدا و عمل به دستورات دینی ایفا می‌کند. از این رو لازم است محتوای درسی نوجوانان آنان را به سوی ایجاد و افزایش محبت میان آنان با خدا و اولیای الهی سوق دهد.

با توجه به مبانی نظری مربوط به ویژگی‌های شناختی و عاطفی کودکان و نوجوانان و چگونگی تحول مفاهیم و آموزه‌های دینی در آنان، اکنون می‌توان برای

آموزش آموزه‌های حج و زیارت در مدارس ابتدایی و متوسطه، راهکارهایی را پیشنهاد داد. از این رو در ادامه به بیان پیشنهادهایی به منظور آموزش حج و زیارت به عنوان آموزه‌های مهم دین اسلام به کودکان دبستانی (در دو مقطع ابتدایی ۱ و ۲) و نوجوانان دبیرستانی (متوسطه ۱ و ۲) می‌پردازیم.

قالب‌های توجه به مسئله بقیع در مدارس

ابتدایی ۱

- درج تصاویر مربوط به زیارتگاه بقیع، پیش از تخریب و پس از آن در کتب دینی و تاریخ

- بیان داستان‌هایی از زندگی و سیره بزرگان مدفون در بقیع

ابتدایی ۲

- درج تصاویر اماکن مقدس
- بیان شیوه زیارت ائمه و اولیای الهی مدفون در بقیع
- بیان لزوم احترام به مراقد مطهر اهل بیت، اولیای دین و بیان فضیلت بقیع میان مسلمانان
- بیان علت زیارت اهل بیت علیهم‌السلام و دیگر بزرگان مدفون در بقیع

متوسطه ۱

- درج تصاویر و نگاره‌های پیش از تخریب بقیع
- بیان سابقه تاریخی بقیع و نقش آن در فرهنگ و تمدن اسلامی
- بیان برخی آیات درباره حیات برزخی و زنده بودن شهیدان راه خدا
- بیان برخی روایات؛ مثل روایت اجر و ثواب زیارت مراقد مطهر معصومین

- بیان دلیل زیارت اهل بیت و دیگر بزرگان دین (دستور خدا، جایگاه اهل بیت نزد خدا و...) و هماهنگی آن با اعتقاد به توحید و یگانگی خداوند
- درخواست از دانش آموزان برای بیان احساس خود هنگام زیارت

متوسطه ۲

- درج تصاویر زیارت بقیع در وضعیت فعلی
- درج تصاویر مرقد‌های مطهر اهل بیت علیهم‌السلام، مسجد النبی صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم و تصاویر بقیع و مرقد‌های ائمه بقیع پیش از تخریب
- بیان داستان تخریب بقیع در حد یک پاراگراف (با تصاویر قبل از تخریب و بعد از تخریب)

- بیان برخی آداب زیارت اهل بیت علیهم‌السلام

- بیان اسوه (الگو) بودن اهل بیت علیهم‌السلام

- بیان مظلومیت اهل بیت علیهم‌السلام

- پاسخ به پرسش‌ها و تردیدها؛ مانند لزوم زیارت از نزدیک، صرف هزینه برای بارگاه اهل بیت شفاعت و فلسفه و فایده عزاداری و گریه برای اهل بیت علیهم‌السلام.

نتیجه‌گیری

با توجه به مفاد بیانیه گام دوم و سند تحول بنیادین در آموزش و پرورش، پس از بررسی مطالب مربوط به مسئله بقیع و توصیه‌های دانش‌تعلیم و تربیت، به نظر می‌رسد که مطالب موجود در این کتاب‌ها، بسیار کمتر از وضعیت مطلوب بوده و باید در قالب‌های مختلفی که به تفصیل در مقاله آمده در کتب درسی گنجانده شود.

منابع

۱. ابن شعبه حرانی، حسن بن علی، (۱۴۰۴ق)، تحف العقول عن آل الرسول صلی‌الله‌علیه‌وآله‌وسلم، قم، جامعه

- مدرسین، چاپ دوم.
۲. افشار، معصومه، و دیگران، «مقاله نقد و بررسی ساحت‌های شش‌گانه تربیت رسمی و عمومی»، سومین کنگره علمی - پژوهشی سراسری توسعه و ترویج علوم تربیتی و روانشناسی، جامعه شناسی و علوم فرهنگی اجتماعی.
۳. بیانیه گام دوم، (۱۳۹۸/۱۱/۲۲)، khamenehi.ir
۴. حاجی زاده، سیروس، جایگاه سند ۲۰۳۰ در چشم انداز توسعه‌ای عربستان موردی، نشریه مطالعات سیاسی جهان اسلام، دوره ۱۱، شماره ۴۱، سال ۱۴۰۱، ص ۷۱ - ۱۰۱
۵. حیدری، مجتبی، (۱۳۹۵ش)، بررسی تجربی تحول ایمان به خدا در گستره سنی ۷ تا ۱۷ سالگی، رساله دکتری، مؤسسه آموزشی و پژوهشی امام خمینی علیه السلام.
۶. شورای عالی انقلاب فرهنگی، (بی تا)، سند تحول آموزش و پرورش، تهران، دبیرخانه شورای انقلاب فرهنگی.
۷. کتاب درسی تاریخ اسلام ۲، رشته معارف، پایه یازدهم.
۸. کلینی، محمد بن یعقوب بن اسحاق، (۱۴۰۷ق)، *الأصول من الکافی*، تهران، دارالکتب الإسلامیة، چاپ چهارم.
۹. گروه نویسندگان، خلاصه ای از سند تحول بنیادین آموزش و پرورش، - <http://anjoman-ejte-mace.blogfa.com/post/6>
۱۰. مشکینی، میرزا علی، (۱۳۸۸ش)، *مصطلحات الفقه*
۱۱. نوذری، محمود، (۱۳۹۶ش)، *روان شناسی تحول دینداری*، قم، پژوهشگاه حوزه و دانشگاه با همکاری سمت.